

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНІВ: СУБ'ЄКТИ ТА ПІДСТАВИ

LEGISLATIVE EXPERTISE OF LAWS: SUBJECTS AND GROUNDS

Гнєзділова Н.В., аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права*Київський національний торговельно-економічний університет*

У статті досліджено поняття «експертиза», «експертиза законів», визначено сутність і значення експертизи, встановлено суб'єктний склад і правові підстави її проведення. Окреслено питання важливості законодавчого врегулювання проведення експертизи прийнятих законів, позаяк запровадження окремого інституту «експертизи законів» та визначення критеріїв для її здійснення позитивно вплине на якісно-змістовний формат законодавчої бази України.

Підвищення якості прийнятих законів, подолання законодавчих прогалин, змістовних або процедурних недоврегулювань, вирішення законодавчих колізій, належне законодавче унормування суспільних відносин у всіх сферах життя може бути забезпечено шляхом проведення законодавчої експертизи. Експертне дослідження законопроектів дає змогу прийняти максимально якісний та чіткий закон, який буде відповідати принципам верховенства права. При цьому також важливим інструментом дослідження закону на предмет досягнення поставленої ним мети, а також відповідність вторинному законодавству є експертиза закону.

В Україні питання експертизи закону комплексно не врегульоване. Аналізуючи чинне законодавство, можна зробити висновок, що експертиза прийнятих законів здійснюється такими суб'єктами:

i) безпосередньо судами під час розгляду справи. Саме суди під час розгляду відповідної справи можуть не застосовувати закон, якщо буде виявлено невідповідність такого закону нормам Конституції України. У такому разі суд має звернутись до Верховного Суду для вирішення питання внесення відповідного подання Конституційного Суду України як єдиного органу, який уповноважений визнавати закони неконституційними;

ii) Конституційним Судом України – державним органом, який уповноважений вирішувати питання на предмет конституційності закону.

При цьому Велика Палата Конституційного Суду України має право видати забезпечувальний наказ, що є спеціальним заходом, спрямованим на запобігання незворотним наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення;

iii) парламентом як єдиним органом, який уповноважений приймати відповідно до встановленої процедури закони. Розробка законопроектів здійснюється відповідними комітетами Верховної Ради України, які мають предметно визначену компетенцію і забезпечують здійснення парламентом його повноважень. Саме парламент має здійснювати контроль за виконанням законодавства та оцінку результатів прийнятого закону (постзаконодавчий контроль).

Досліджуючи суб'єктний склад та підстави проведення експертизи законів, можна дійти висновку, що нині комплексний механізм експертизи законів відсутній. Проте врегулювання цього питання шляхом прийняття спеціального нормативно-правового акта забезпечить проведення відповідними фахівцями дослідження законів на предмет досягнення законом мети, наявність вторинного законодавства, яке не суперечить закону, відсутності прогалин та колізій в актах. Саме такий підхід дозволить своєчасно вносити зміни до законів, підзаконних актів, мінімізувати можливі негативні наслідки та стане гарантією функціонування законів, які відповідають принципам верховенства права.

Ключові слова: закон, законопроект, експертиза, експертиза законів, постзаконодавчий контроль, експертне дослідження законів та законопроектів.

The article examines the concept of “expertise”, “legislative expertise of laws”, defines the essence and meaning of the expertise, establishes the subject composition and legal grounds for its conduct. The importance of legislative regulation of expertise of adopted laws is outlined, as the introduction of a separate institute of “legislative expertise of laws” and definition of criteria for its implementation will positively affect the quality of the legislative framework of Ukraine.

Procedural irregularities, resolution of legislative conflicts, proper legislative regulation of public relations in all spheres of life can be ensured by conducting a legislative expertise. Expert research of draft laws provides an opportunity to adopt the highest quality and clearest law that will comply with the principles of the rule of law. At the same time, an important tool for studying the law in order to achieve its goal, as well as compliance with secondary legislation is the expertise of the law.

In Ukraine, the issue of expertise of the laws is not comprehensively regulated. Analyzing the current legislation, it can be concluded that the expertise of the adopted laws is carried out by the following subjects:

i) directly by the courts during the consideration of the case. It is the courts that may not apply the law during the consideration of the relevant case if such a law is found to be inconsistent with the norms of the Constitution of Ukraine. In this case, the court must apply to the Supreme Court to resolve the issue of filing a relevant petition with the Constitutional Court of Ukraine as the only body authorized to declare laws unconstitutional.

ii) the Constitutional Court of Ukraine is a state body that is authorized to decide on the constitutionality of a law.

At the same time, the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine has the right to issue a precautionary order, which is a special measure aimed at preventing the irreversible consequences that may occur in connection with the execution of the final court decision.

iii) by the Parliament, as the only body authorized to adopt laws in accordance with the established procedure. Draft laws are developed by the relevant committees of the Verkhovna Rada of Ukraine, which have substantively defined competence and ensure the exercise of its powers by the parliament. It is the parliament that should monitor the implementation of the law and evaluate the results of the adopted law (post-legislative control). However, the settlement of this issue by adopting a special legal act will ensure that the relevant experts study the laws to achieve the goal of the law, the availability of secondary legislation that does not contradict the law, the absence of gaps and conflicts in the acts. This approach will allow timely changes to laws, bylaws, minimize possible negative consequences and will guarantee the functioning of laws that meet the principles of the rule of law research of laws and bills.

Key words: law, bill, expertise, legislative expertise of laws, post-legislative control, expert research of laws and draft laws.

В Україні питання експертизи чинного закону, на відміну від проектів закону, фактично не врегульоване. Крім того, нерідко законопроектна робота, що здійснюється з метою прийняття того чи іншого закону, виконується поспіхом, без належного змістовного і системного опрацювання тих чи інших положень проектів законів, що зрештою зумовлює формування неякісної законодавчої бази

в національній системі права. І це дуже прикро і навіть украй небезпечно, оскільки такий стан справ може стати вагомою і навіть непереборною перешкодою в утвердженні України як незалежної правової держави.

Нормативно-правові акти покликані регулювати суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності людини. При цьому неякісні закони можуть зашкодити реалізації

громадянами своїх конституційних прав, що є неприпустимим у демократичній і правовій державі.

Загалом проведення експертизи законопроектів забезпечує здійснення аналізу та дослідження фахівцями у відповідній галузі питань задля прийняття якісного та чіткого закону, який має відповідати принципу верховенства права, національним інтересам, економічній та іншій самобутності нашої держави. Проте реалії національного законотворення дещо інші.

До прикладу, останнім часом законодавець, мотивуючи необхідність швидкого врегулювання певного питання (наприклад, поширення вірусу SARS-CoV-2, необхідність швидкого проведення реформ у певній сфері, врегулювання суспільно-значущого питання та ін.), може відійти від регламентованої процедури розгляду та прийняття законопроектів або «пройти» її формально та не врахувати висновки, зауваження юридичної правової, наукової та інших експертів. Зазначене призводить до ланцюгової реакції: порушення прав, неможливості їх реалізації, складнощів у здійсненні покладених обов'язків, необхідності відновлення та захисту своїх прав шляхом звернення до суду. Крім того, з огляду на необхідність комплексного вдосконалення та реформування законодавства, законодавцем приймається «пакет законів», на етапі прийняття яких достатньо складно спрогнозувати в довготривалій перспективі можливі недоліки цих законів та відповідність підзаконних актів меті закону.

У зв'язку з цим потребує аналізу питання: що собою являють експертиза законів, суб'єкти проведення законодавчої експертизи, порядок та підстави її проведення?

Наразі на законодавчому рівні не закріплено зміст таких понять, як «законодавча експертиза», «експертиза законів» тощо.

Загалом слово «експертиза» (з *франц. expertise, від лат. expertus*) означає «досвідчений, випробуваний» [1].

У Законі України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ під судовою експертизою розуміється дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2, ст. 1].

Наприклад, в Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, яка затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 591 від 17 липня 2017 р., зазначено, що експертне дослідження – це дослідження, яке проводиться експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події, за зверненням юридичних або фізичних осіб [3].

Водночас Закон України «Про науково-технічну експертизу» від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР науковою і науково-технічною експертизою визначає діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів [4].

Узагальнюючи наведене, вкажемо, що *експертиза* становить не що інше як предметне спеціалізоване дослідження, що здійснюється фахівцем (експертом), який має спеціальні навички, знання з досліджуваного ним питання, засобом системного аналізу та формування узагальненої оцінки (висновків).

Експертиза законопроектів та експертиза законів відрізняються предметом експертного дослідження. Так, порядок та умови проходження законопроектом експертизи регулюється Законом України «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, а також іншими підзаконними актами залежно від суб'єкта законодавчої ініціативи. При цьому кожен законопроект підлягає обов'язковому науковому, юридичному, редак-

ційному, бюджетному та антикорупційному експертному дослідженню.

Якщо йдеться про експертизу законів, то її мета полягає в дослідженні та наданні фахівцями, котрі мають спеціальні навички і знання у відповідній галузі, висновків і на предмет відповідності цього закону вимогам принципу верховенства права, і на відповідність його приписів реальним вимогам і потребам сьогодення.

Крім того, важливим аспектом здійснення такої експертизи є недопущення будь-якого відтворення тієї чи іншої норми права, визнаної органом конституційної юрисдикції неконституційною, а також уникнення унормування «застарілої» норми тощо.

Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) у своїй доповіді «Верховенство права», схвалений на 86 пленарному засіданні, зазначила, що складниками принципу верховенства права, зокрема, є: i) доступність закону – тобто закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним; ii) вирішення питань юридичних прав за допомогою норм права, а не на основі дискреції; iii) рівність перед законом; iv) захищеність прав людини [5, с. 176].

Закони, які вже прийняті, потребують не меншої уваги та дослідження, ніж проекти законів. Так, нині в Україні відсутній спеціальний інститут, завданням якого було б дослідження «реалізації» чинних законів.

Якщо проаналізувати чинне законодавство, то експертному дослідженню закон піддається безпосередньо судом, який має право застосувати норми Конституції України як норми прямої дії, якщо під час розгляду справи виявить невідповідність закону Конституції України. У такому разі суд звертається до Верховного Суду для вирішення питання щодо внесення подання до Конституційного Суду України (ст. 11 ГПК України, ст. 10 ЦПК України, ст. 7 КАС України).

Означений вид конституційного контролю, як окреслила Венеціанська комісія, здійснюється звичайними суддями шляхом випадкового огляду, який відбувається на будь-якій стадії звичайного провадження. Всупереч конкретним конституційним скаргам, оскарження конституційності норм шляхом випадкового контролю може бути порушено під час будь-якого виду провадження. Отже, доступ до конституційного контролю має будь-яка особа, котра має справу у звичайному провадженні. Ефективність такого виду перевірки залежить як від знання особою своїх прав, так і від здатності та готовності пересічного судді розслідувати порушення основних прав [6, п. 51].

Пленум Верховного Суду України у постанові № 9 від 1 листопада 1996 року зазначив, що «оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії. Судові рішення мають ґрунтуватися на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй» [7, п. 2].

Якразим прикладом «випадкового контролю» та дослідження закону на предмет невідповідності його положень нормам Конституції України є постанова Верховного Суду від 24.06.2021 р. у справі № 759/6629/19. У цій справі суд, проаналізувавши положення ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу України, встановив її такою, що не відповідає нормам ст.ст. 3, 8, та 48 Конституції України, і, відповідно, у процесі вирішення цієї справи застосував норми Конституції України як норми прямої дії з одночасним зверненням із поданням до Конституційного Суду України [8].

Іншим прикладом є застосування судом норми попередньої редакції нормативно-правового акта. Так, у постанові Верховного Суду від 12 лютого 2019 р. у справі № 240/4937/18 (має статус зразкової) Суд прийняв рішення

про відновлення виплат, які передбачені ст. 39 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. № 796-ХІІ, з дня ухвалення рішення Конституційним Судом України № 6-р/2018 від 17 липня 2018 р., яким хоч і було визнано неконституційними положення Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 р. № 76-VIII щодо обмеження або скасування пільг, компенсацій і гарантій, установлених Законом № 796-ХІІ, проте не було встановлено порядку застосування ст. 39 Закону № 796-ХІІ [9].

Саме незворотність дії нормативно-правового акта в часі, як зазначив Конституційний Суд України у Рішенні від 13 травня 1997 р. № 1-зп, є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта [10].

Тобто у разі виявлення невідповідності закону Конституції України суд не визнає норму неконституційною, оскільки така прерогатива належить виключно до компетенції Конституційного Суду України. Саме суд конституційної юрисдикції є тим державним органом, який уповноважений вирішувати питання конституційності того чи іншого закону. Верховний Суд у цьому випадку має дотримуватися принципу незворотності дії нормативно-правового акта в часі на конституційному рівні та застосовувати норми Конституції України як норми прямої дії.

Водночас Венеціанська комісія неодноразово наголошувала на важливості діяльності конституційного суду або рівнозначного органу, наявність якого є гарантією, що будь-яка діяльність влади, включно із законодавчою, відповідає Конституції [11, п. 108].

Так, до повноважень Конституційного Суду України, відповідно до приписів ст. 150 Основного Закону держави, належить вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим) [12, ст. 150].

Крім того, відповідно до ст. 151-1 Конституції України конституційна скарга може бути подана особою, яка вважає, що застосованій в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Така скарга може бути подана, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [12, ст. 151-1].

Проте до компетенції Конституційного Суду України не належить вирішення питань в аспекті заповнення прогалин у законодавстві, з'ясування або роз'яснення, офіційна інтерпретація актів міністерств і відомств України, як і питання щодо законності актів державної влади та органів місцевого самоврядування [13].

Конституційний Суд України може у своєму рішенні встановити строки та порядок їх виконання і зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Крім того, Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку [14, ст. 97].

Особливим заходом, спрямованим на запобігання незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення, є прийняття Великою Палатою Конституційного Суду України забезпечувального наказу, який є виконавчим документом. Такий наказ втрачає чинність із дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі [14, ст. 78].

Отже, Конституційний Суд України в порядку, встановленому Конституцією України, фактично проводить дослідження відповідності чинного закону вимогам Конституції України та може забезпечити від можливих негативних наслідків неконституційного закону шляхом видання забезпечувального наказу.

Іншим державним органом влади, який уповноважений здійснювати відповідний контроль за законодавчими актами, є парламент України. Саме він є єдиним органом держави, який уповноважений приймати відповідно до встановленої процедури закони.

Дія виконання законопроектної функції у Верховній Раді України діють комітети, до повноважень яких належить розробка з власної ініціативи проєктів законів та інших актів Верховної Ради України з питань, що належить до предметів відання комітетів, із подальшим внесенням їх на розгляд Верховної Ради України [15, ст. 15].

За своїм конституційним статусом комітети Верховної Ради України є органами, які мають предметно визначену компетенцію і забезпечують здійснення парламентом його повноважень [16].

З огляду на те, що саме парламент несе відповідальність за прийняття законів, логічним є наділення його певними повноваженнями щодо здійснення контролю за виконанням законодавства та формування оцінки того, чи досягли прийняті ним закони очікуваних результатів [17].

Філіп Нортон та Франклін Де Вріз у книзі «Parliaments and Post-Legislative Scrutiny» («Парламенти та постзаконодавчий контроль») описують свої дослідження на предмет необхідності використання та важливості постзаконодавчого контролю (PLS). Їхні дослідження свідчать про важливість постзаконодавчого контролю як інструменту належного управління. [18]. Автори книги звертають увагу на те, що факт прийняття закону не є завершальною стадією законодавчого процесу, оскільки закон може не мати передбачуваної дії або взагалі мати непередбачувані наслідки чи не досягати визначеної ним мети.

Саме завдяки постзаконодавчому контролю здійснюються детальний аналіз та перегляд закону. Автори книги зазначають, що постзаконодавчий контроль має дві мети: і) здійснити оцінку чи досяг нормативно-правовий акт визначених ним цілей; ii) здійснити моніторинг прийнятого закону, вивчивши його застосування та чи прийняте вторинне законодавство для введення його в дію [18].

Так, в Європейському Союзі контрольна функція Європейського Парламенту і Ради здійснюється шляхом зазначення у будь-який час Комісією про те, що, на їхню думку, проєкт імплементаційного акта перевищує виконавчі повноваження, передбачені в основному акті. У такому разі Комісія переглядає проєкт імплементаційного акта та повідомляє Європейський Парламент та Раду про те, чи має вона намір залишити без змін, змінити чи відкликати проєкт імплементаційного акта [19, ст.11].

Комітет Верховної Ради України з огляду на зміст ст. 16 Закону України «Про Комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР має право здійснювати аналіз практики застосування законодавчих актів, що належать до предмета відання комітету, готувати пропозиції щодо їх систематизації, кодифікації [15, ст. 16]. Крім того, здійснюючи контрольні функції, комітети вивчають громадську думку, розглядають звернення громадян, об'єднують громадян, результати всеукраїнського референдуму, будь-які пропозиції, що свідчать про потребу в прийнятті нових законодавчих актів або внесенні змін до законодавчих актів. У разі потреби комітети готують відповідні проєкти актів та вносять їх на розгляд Верховної Ради України [15, ч. 1 ст. 24].

Отже, підсумовуючи діяльність Верховної Ради у сфері постзаконодавчого контролю, доходимо висновку, що комітети Верховної Ради України наділені правом здійснювати моніторинг застосування законодавчих актів

як безпосередньо, так і на підставі відповідного звернення громадянина України.

Проте чи можна в такому разі стверджувати саме про експертне дослідження в аспекті застосування нормативно-правового акта? Адже комітет Верховної Ради України з числа народних депутатів України, до відання якого належить здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, належних до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Своєю чергою, якщо йдеться про експертизу закону, то її має проводити саме фахівець у відповідній галузі на основі комплексного дослідження його застосування в деяких випадках навіть у довгостроковій перспективі, залежно від виду акта. Тим паче, експертне дослідження має проводитися «*на підставі та у зв'язку*». Тобто відповідним органом, комісією, до складу якої мають входити відповідні фахівці, що відповідають критерію відбору та діють за встановленим регламентом. Крім того, експертне дослідження має проводитися на основі встановлення у спеціальному законі вимог до проведення такої експертизи, з обов'язковим закріпленням порядку розгляду таких висновків, підстав для повного та часткового прийняття та як наслідок розробки відповідного законопроєкту, а також підстав для відмови у прийнятті такого висновку.

Висновки. Отже, узагальнюючи наведене, доходимо таких висновків:

1) поняття «*експертиза*» означає предметне спеціалізоване дослідження, що здійснюється фахівцем (експертом), який має спеціальні навички, знання з досліджуваного ним питання, засобом системного аналізу та формування узагальної оцінки (висновків);

2) поняття «*експертиза законів*» – необхідний інструмент дослідження досягнення законом поставленої мети та відповідності вторинного законодавства прийнятому закону;

3) в Україні експертиза прийнятих законів здійснюється такими суб'єктами та за наявності певних правових підстав:

i) безпосередньо судами під час розгляду справи («випадковий контроль», який має право застосувати норми Конституції України як норми прямої дії, якщо під час розгляду справи виявить невідповідність закону Конституції України;

ii) Конституційним Судом України як єдиним органом, який уповноважений вирішувати питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів Укра-

їни – за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим або за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України;

iii) парламентом – єдиним органом держави, який уповноважений приймати відповідно до встановленої процедури закони (законопроектна функція). Парламент відповідно до наданих контрольних функцій аналізує практику застосування законодавчих актів та через комітети розробляє відповідні законопроєкти (нові закони або проєкти змін до чинних законодавчих актів);

4) прийняття рішення судовими органами про невідповідність закону нормам Конституції України та застосування положень Конституції України як норм прямої дії, визнання Конституційним Судом України неконституційним повністю або частково закону наразі свідчить про неможливість громадянином у повному обсязі реалізувати свої конституційно гарантовані права;

5) сам факт визнання закону неконституційним ще не дає підстави стверджувати, що законодавцем буде усунена прогалина, у зв'язку з тим, що закон втратив чинність. У цьому випадку необхідно на законодавчому рівні врегулювати умови, за яких законодавець має прийняти якісний та чіткий закон відповідно до встановленої процедури, врахувавши підстави для визнання такого закону неконституційним і висновки експертів (передусім прийняти спеціальний нормативно-правовий акт, який би врегулював порядок прийняття законів; встановити умови, за яких закон може піддаватись дослідженню після його прийняття; визначити строки, протягом яких закон підлягає експертизі; врегулювати порядок та підстави перегляду такого закону; передбачити наслідки для закону та законодавця у разі, якщо за результатами експертизи закону останнім не було досягнуто встановленої мети; врегулювати строки та умови прийняття закону, який був визнаний Конституційним Судом неконституційним);

6) урегулювання у спеціальному законі процедури експертизи чинних законів, сприятиме формуванню якісної законодавчої бази в національній системі права, позаяк закон, який відповідає верховенству права, кореспондує конституційним вимогам утвердження і розвитку України як демократичної, правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Експертиза. Юридична енциклопедія : [у 6 т.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д–Й. 744 с. ISBN 966-7492-00-8.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 липня 2017 року № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17/ed20170717#n17>.
4. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 9. Ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-vr/ed20201016#Text>.
5. Верховенство права: доповідь No 512/2009 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), схвалена Венеційською Комісією на 86 пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).
6. Study on individual access to constitutional justice: Study N° 538 / 2009 European Commission for democracy through law (Venice Commission). Adopted by the Venice Commission at its 85th Plenary Session (Venice, 17–18 December 2010) URL: [https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)039rev-e](https://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)039rev-e)
7. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : Пленум Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.
8. Постанова Верховного Суду від 24 червня 2021 року по справі № 759/6629/19 (провадження № 61-15018св20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98054751>.
9. Постанова Верховного Суду від 18 березня 2020 року у справі 240/4937/18 (провадження 11-1503ai19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952401>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата) від 13 травня 1997 року № 1-зп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text>.

11. Мірило правовладдя: Дослідження № 711/2013 Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія). Ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr)
12. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
13. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадян Торопенко Людмили Василівни, Бондаренка Володимира Зіновійовича, Охріменко Катерини Іванівни щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 37 Закону України «Про державну службу» від 14 березня 2002 року № 5-у/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005u710-02#Text>.
14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 35. Ст. 376.
15. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 року № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 19. Ст. 134.
16. Рішення Конституційного Суду України у справі а конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг) (Справа № 1-17/2018(5133/16)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>.
17. Post-Legislative Scrutiny. URL: <https://www.wfd.org/approach/post-legislative-scrutiny/>.
18. Why Post-Legislative Scrutiny may be considered a Public Good. URL: <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/16/03/2021/why-post-legislative-scrutiny-may-be-considered-public-good>.
19. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 182/2011 від 16 лютого 2011 року про встановлення правил і загальних принципів стосовно механізмів контролю державами-членами здійснення Комісією виконавчих повноважень. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 28.02.2011 L 55/13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-11#Text.